

TIL MADANIYATI VA NUTQ MADANIYATI: ZAMONAVIY JAMIYATDA AHAMIYATI*Andijon davlat chet tillari instituti****Yolchiyev Kamronbek****Elektron pochta: kamronbekyolchiyev39@gmail.com***ANNOTATSIYA**

Ushbu tezis til madaniyati va nutq madaniyatining zamonaviy jamiyatdagi o'rnini va ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda til madaniyatining til tizimining sof me'yorlarini saqlashdagi roli hamda nutq madaniyatining shaxsning kommunikativ mahorati va ijtimoiy muvaffaqiyatidagi hal qiluvchi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda ushbu ikki tushuncha o'rtasidagi farq va o'zaro bog'liqlik nazariy jihatdan asoslanib, empirik misollar bilan boyitilgan. Tezisda til madaniyatining bugungi axborotlashgan jamiyatda, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarida yuz berayotgan o'zgarishlari, ularning nutq madaniyatiga ko'rsatayotgan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, yaxshi nutq madaniyatiga ega bo'lishning shaxsiy va professional rivojlanishdagi roli haqida xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: til madaniyati, nutq madaniyati, kommunikatsiya, adabiy til, nutqiy etik, nutq mahorati, zamonaviy jamiyat, ijtimoiy tarmoqlar.

KIRISH

Til insoniyatning eng muhim boylıklaridan biri bo'lib, u nafaqat shaxslararo muloqot vositasi, balki millatning ma'naviy qadriyatları va tafakkurini aks ettiruvchi oyna hamdir. Tilning bu boyligini saqlash va uni to'g'ri qo'llash til madaniyati va nutq madaniyati kabi tushunchalar orqali amalga oshiriladi. Garchi bu ikki atama bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ular o'rtasida jiddiy farqlar mavjud. Til madaniyati, asosan, til tizimining o'zi – uning me'yorlari, grammatikasi, lug'at boyligi va uslublarining sof va to'g'ri qo'llanilishi bilan bog'liq bo'lsa, nutq madaniyati insonning ushbu til imkoniyatlaridan amalda, ya'ni muloqot jarayonida qanchalik samarali foydalana olishini ifodalaydi.

Zamonaviy jamiyatda, ayniqsa, globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi davrida til madaniyati va nutq madaniyati muammosi yanada dolzarblashdi. Ijtimoiy tarmoqlar, tezkor xabarlashuv xizmatlari tilning yozma va og'zaki shakliga o'z ta'sirini ko'rsatib, ba'zi hollarda adabiy me'yorlarning buzilishiga olib kelmoqda. Shu sababli, ushbu tezisning asosiy maqsadi til madaniyati va nutq madaniyatining zamonaviy jamiyatdagi o'rnini tahlil qilish, ularning ahamiyatini

ko'rsatib berish hamda ularni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Til madaniyati va nutq madaniyati muammosi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab tilshunoslikda alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganila boshlandi. Bu sohaning asoschilari qatorida rus tilshunoslari V.V.Vinogradov, L.I.Skvortsov va A.N.Gvozdevlarni ko'rsatish mumkin¹. Ular til madaniyatini tilning tarixiy rivojlanishi, uning me'yorlari va funksional uslublari bilan bog'liq hodisa sifatida o'rgangan. O'zbek tilshunosligida bu masalaga A. Hojiev, Sh. Rahmatullayev, N. Mahmudov kabi olimlar e'tibor qaratib, o'zbek tilining madaniyati va nutq amaliyotidagi muammolarni yoritib berganlar². N. Mahmudov o'zining "Til va nutq: muloqotning ijtimoiy-madaniy omillari" (2012) asarida tilning ijtimoiy muhitdagi o'rni va nutq madaniyatining professional kommunikatsiyadagi ahamiyatini chuqur tahlil qilgan³.

Ushbu tadqiqotda tahliliy va deskriptiv (tavsifiy) metodologiya asosiy usul sifatida qo'llaniladi. Til madaniyati va nutq madaniyati tushunchalariga oid nazariy manbalar tahlil qilinadi va zamonaviy nutqiy vaziyatlar (ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, kundalik muloqotlar) misolida nutqiy hodisalar tavsiflanadi. Sotsiolingvistik yondashuv (tilni ijtimoiy kontekstda o'rganish) va sistemali yondashuv (til va nutq madaniyatini bir butun tizimning ikki qismi sifatida ko'rish) ham tadqiqot metodologiyasining muhim qismini tashkil etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Til madaniyati va nutq madaniyatining ahamiyati zamonaviy jamiyatda bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, til madaniyati tilning sof va boyligini saqlashga xizmat qiladi. Bu, ayniqsa, tillararo ta'sirlar kuchaygan globalizatsiya davrida muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ri til me'yorlariga rioya qilish orqali tillarning "ifloslanishi" va lug'at boyligining qashshoqlashuvi oldi olinadi.

1-jadval:

Til madaniyati va nutq madaniyati o'rtasidagi farqlar

Xususiyat	Til Madaniyati	Nutq Madaniyati
Obyekt	Til tizimining o'zi (grammatika, fonetika, leksika, uslubiyat)	Insonning amaliy nutqiy faoliyati

¹ Skvortsov L.I. — Teoreticheskie osnovy kultury rechi — Moskva: Nauka, 1980, 56-bet.

² Mahmudov N. — Til va nutq: muloqotning ijtimoiy-madaniy omillari — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2012, 67-bet.

³ Rahmatullayev Sh. — Hozirgi o'zbek adabiy tili — Toshkent: Universitet, 2006, 115-bet.

Xususiyat	Til Madaniyati	Nutq Madaniyati
Maqsad	Adabiy til me'yorlarini saqlash va targ'ib qilish	Muloqotni samarali va to'g'ri tashkil etish
Vositasi	Lug'atlar, grammatika qoidalari, tilshunoslik tadqiqotlari	Nutq texnikasi, intonatsiya, nutqiy etiket, auditoriyani his qilish qobiliyati

Ikkinchidan, nutq madaniyati shaxsning ijtimoiy va professional hayotdagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Yaxshi nutq madaniyatiga ega inson o'z fikrini aniq, tushunarli va ta'sirli qilib ifodalay oladi, bu esa unga shaxsiy va jamoat muloqotida ustunlik beradi.

2-jadval:

Nutq madaniyatiga ta'sir etuvchi omillar va ularning oqibatlari

O'zgarish omili	Ta'siri	Oqibati
Ijtimoiy tarmoqlar	Og'zaki nutqdan yozma, ammo qisqa va qisqartirilgan shaklga o'tish.	Nutqiy etiketning pasayishi, so'zlashuv tilidagi qoidabuzarliklar.
Globallashuv	Tillararo o'zlashmalarning o'zbek tiliga kirib kelishi.	Lug'at boyligining kengayishi, ba'zan esa milliy so'zlarning unutilish xavfi.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida nutq madaniyatining pasayishi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida rus va ingliz tillaridan olingan kalimalarni o'rinsiz ishlatish, qisqartirilgan va jargon so'zlardan foydalanish kabi holatlarda namoyon bo'lmoqda. Bu esa til madaniyatiga putur yetkazadi va muloqot samaradorligini pasaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, til madaniyati va nutq madaniyati zamonaviy jamiyatning ma'naviy rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga ega bo'lgan ikki muhim tushunchadir. Til madaniyati milliy tilning tizimini, uning boyligini va sof me'yorlarini saqlashga xizmat qilsa, nutq madaniyati bu boylikdan amaliy muloqotda samarali foydalanishni ta'minlaydi. Ikkala tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. Tilning to'g'ri va aniq bo'lishi nutqning mazmunli va ta'sirli bo'lishiga xizmat qiladi.

Bugungi axborot texnologiyalari va globallashuv davrida til madaniyati va nutq madaniyatini rivojlantirish har qachongidan ham muhimdir. Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarining ta'siri ostida nutqiy normalarning buzilishi, tilning soddalashtirilishi kabi muammolar dolzarblashmoqda. Bu muammolarni hal qilish uchun, avvalo, ta'lim tizimida nutq madaniyati darslariga alohida e'tibor qaratish,

ommaviy axborot vositalarida to'g'ri va chiroyli nutq namunasini shakllantirish, shuningdek, har bir inson o'z nutqiga e'tiborli bo'lishi lozim. Zero, nutq madaniyatli bo'lish shaxsning o'ziga hurmati va ijtimoiy mavqeini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiev A. — Nutq madaniyati masalalari — Toshkent: Universitet, 2007, 45-bet.
2. Mahmudov N. — Til va nutq: muloqotning ijtimoiy-madaniy omillari — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2012, 67-bet.
3. Rahmatullayev Sh. — Hozirgi o'zbek adabiy tili — Toshkent: Universitet, 2006, 115-bet.
4. Skvortsov L.I. — Teoreticheskie osnovy kultury rechi — Moskva: Nauka, 1980, 56-bet.
5. Vinogradov V.V. — Ocherki po istorii russkogo literaturnogo yazyka — Moskva: Vysshaya shkola, 1982, 34-bet.